

FORUM PHILOSOPHICUM
Facultas Philosophica *Ignatianum*
Cracovia – Kraków, 7: 2002, 239-251

Franciscus BARGIEŁ SJ*

**ADALBERTUS (WOJCIECH) TYLKOWSKI SJ (1624-1695)
EIUSQUE „PHILOSOPHIA CURIOSA” (1669)**

Hac de materia 1986 anno monographicum editum est studium polono confectum sermone: Franciszek Bargieł, Wojciech Tylkowski SJ i jego „*Philosophia curiosa*” z 1669 r., Kraków 1986, 197 p., cuius synthesis pro „Foro Philosophico” hic praesentatur.

I. Introductio – dissertatio iustificatur: Vir iste, de quo est sermo, nostro etiam tempore mentione dignus videtur qua insignis sui temporis testis, plurimorum diversissimi argumenti operum scriptor (de theologia, philosophia, physico-mathematicis scientiis, ascesi, devotione, educatione, homiletica iureque canonico) plurimis in locis non solum in Poloniae finibus, verum et apud exterias impressorum nationes (Augsburg, Braunsberg-Braniewo, Frankfurt, Gdańsk-Oliwa, Graz, Heiligenstadt, Kalisz, Kraków, Konstanz, Krosno, Lublin, Lwów, Nysa, Przemyśl, Regensburg, Trnava (Tyrnava), Ulm, Warszawa, Wien, Vilna-Wilno-Vilnius, Wrocław, Würzburg). Homo igitur valde studiosus ac eruditissimus fuit, multarum linguarum gnarus ac polyhistor, textus suos lingua latina ac vulgari-polona conficiens, cuius nomen in culturae intellectualis (Polonae ac Europaeae) historia perenniter inscriptum est nec de ea deleri debeat.

„Eruditissimus XVII saeculi scholasticus” dictus est a coaevis et posteris. Eruditionem eius permulta testantur auctoritatum nomina in

* Schola Universitaria Philosophiae et Paedagogiae *Ignatianum*, Cracoviae in Polonia.

„Philosophia curiosa” citata, quae in trecentis Cracoviensis compendii paginis tantumdem numerantur. Pertinent autem ad varias culturae humanae sphaeras speciesque et quidem diversarum nationum temporumque ab antiquitate hebraica, graeca et latina per medii aevi, patristicae et scholasticae aetates usque ad moderna tempora cum suis scientiis. Citantur non solum fere omnes philosophi, sed et aliasmodi personalitates in Biblia, mitologia, Ecclesiae historia, litteratura tum christiana tum arabo-musulmana memoratae.

Scripta eius in alienas vertebantur linguas (germanicam) accepuntque collaudationem in litteris officialibus a Praeposito Generali Societatis Jesu ipsi transmissis. Plures etiam callebat linguas. Praeter polonam et latinam noverat hebraicam, graecam, italianam, hispanam, franco-gallicam et germanicam.

En rationes personam opusque Tylkowski commendantes ad memorandum commentandumque scientifice hisce quoque diebus.

II. Bibliographia obiectiva, seu publicationes de Tylkowski. Multoties de ipso eiusque *Philosophia curiosa* scriptum est in encyclopaediis, lexicis historiographiisque et quidem non univoce. Frequentius positive recensebatur cum mediocri tantum critismo. Ast non defuerunt negativae ex toto opiniones. Ita praesertim H. Struve opinabatur in suo de logica libro: „Logicae historia qua cognitionis theoria in Polonia”, Warszawa 1911, pag. 183-184. Haec tamen opinio solidum non habet fundamentum, ut diligentiora demonstrarunt studia.

In amplissima hucusque de ipso dissertatione nostra, de qua nunc agitur, viginti sex bibliographicci tituli ipsi consecrati allati sunt, ex quibus praecipui hic adnotantur.

1) Gabryl F., *Pojęcia filozoficzne naszych scholastyków z XVII w.* [Philosophiae nostrorum scholasticorum e XVII saec. conceptiones], „Ateneum Kaplańskie”, t. 10 (1913), p. 97-114, 217-227;

2) Bednarski S., *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce* [Lapsus et renascentia Societatis Jesu scholarum in Polonia], Kraków 1933, p. 87, 295-297, 333;

3) Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 31 (1936), p. 452-473;

4) Plečkaitis R., *Feodalismo laikotarpio filosofija Lietuvoje* [Periodo feudalismi philosophia in Lituania] Vilnius (Vilna) 1975, p. 185-186, 481;

5) Tazbir J., W. Tylkowski, *polihistor ośmieszony* [irrisus], „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, t. 32 (1978) nr 1, p. 77-78, 83-100;

6) Darowski R., *Geneza dzieła Wojciecha Tylowskiego SJ „Philosophia curiosa”*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, t. 26 (1978/1980), p. 22-43;

7) *Filozofia i myśl społeczna XVII wieku*, pars 2, Warszawa 1979, p. 296-303 (Z. Ogonowski);

8) Ogonowski Z., *Filozofia szkolna w Polsce XVII wieku* [Philosophia scholastic in Polonia saec. XVII], Warszawa 1985, p. 101-107.

III. Vitae curriculum: Plenos septuaginta annos vixit inter circa 1624 et 1695, quorum quinquaginta in Societate Jesu, in Lituana eius provincia traduxit. Natus est in Mazovia inter annos 1622-1629. Plures nativitatis eius termini notantur in documentis. Societatem ingressus est Vilnae 1 II 1645. Post novitiatum humanitatis studia artesque liberales complebat. Philosophiam triennalem (1648-1651) duobus in collegiis studebat (Orsza et Połock), qua absoluta 4 annis (1651-1655) in scholis mediis rhetorican ac mathesim docebat consuetam in Societate magisteriale agens praxim (Połock, Nieśwież). Theologicis in studiis gravia perppersus est impedimenta bello cum cosacis ac septentriionibus Suecis tunc grassante. Posnaniae ea incepit a. 1655, pergebat autem porro Pragae in Bohemia ad 1659, ubi etiam sacerdos est ordinatus occupatusque duobus annis in animarum cura Vratislaviae in Silesia, quae ad Bohemam Societatis provinciam pertinebat.

Patriam reversus potissimum addictus erat variis disciplinis docendis (theologia moralis, lingua hebraica, philosophia, mathesis) variis in locis variisque temporis spatiis. In particulari annis 1662-1666 scientias has Brunsbergae docebat. 1666-1670 Varsoviae profesor erat theologiae moralis, philosophiae ac mathesis. 1670-1673 Romae in Vaticano morabatur qua Poenitentiarius in s. Petri basilica. 1673-1675 Seminarii Pontificii regens erat mathesisque professor. 1677-1683 missionarii aulici (theologi, confessarii, contionatoris, capellani) explebat munus apud duos episcopos, Plocensem prius et Posnaniensem postea. Ex episcopali aula reversus est ad theologiam moralem et mathesim docendam primum Płock (1683-1685), deinde Varsoviae (1685-1692). Mortuus est 14 I 1695 Varsoviae vel Vilnae. Ambae versiones notantur.

IV. Bibliographia subiectiva – scripta praesertim philosophica, evolutivae tendentiae subiecta:

Magisteriales functiones aliaque sacerdotalia munia coniungebat Tylkowski cum assidua textuum scriptione editioneque et quidem de permultis cognitionis activitatisque humanae campis, ut supra notatum est. Scripta eius posteritati tradita simul 60 positiones numerant. Edebantur et reedebantur non solum in Polonia, sed etiam extra eius fines, in Germania scilicet, et quidem in illam linguam quoque translata ex latino sermone, quo consuete redigebantur.

Plurimae eius publicationes ad philosophiae seu scientiae genus non pertinent, sed religiosae vitae pietatisque christiana indigentiis inserviunt. Philosophica autem scriptio gradatim evolvebatur a thesium collectionibus pro scholaribus disputationibus Brunsbergae 1664-1666

editis per *Philosophiae curiosae* compendium Cracoviae a. 1669 publici iuris factum ad multivoluminosam *Philosophiae curiosae* editionem, in qua sola *Physica curiosa* 10 tomos continet, quibus non solum Logica et Metaphysica „curiosae” accedunt, sed et insuper *Matheseos curiosae* pars I et II nec non „Pars quarta Philosophiae curiosae continens compendium Philosophiae moralis (de bono et malo) et de re agraria” – summatim 15 volumina partim Olivae Gedanensis [Gdańsk] partim Posnaniae impressa annis 1680-1694.

Ad hunc tertium philosophicae activitatis Tylkowski stadium pertinent quoque duo libri Polono sermone confecti: 1) *Uczone rozmowy* [Colloquia erudita] ex a. 1692 atque *Stół mądrości ku zbawieniemu i politycznemu przy stołowych rozmowach posilkowi* [Sapientiae mensa ad salutarem civilemque in mensalibus dialogis refectionem] ex a. 1674.

Primum vero *Philosophiae curiosae* stadium sex thesim collectiones constituunt Brunsbergae publicatae ad scholasticorum usum, quando ibi eorum in philosophia praceptor erat (1664-1666). Quod a Romano Darrowksi SJ compertum stabilitumque est. Sunt autem sequentes:

- 1) Selectae conclusiones ex universa Aristotelis logica;
- 2) Selectae conclusiones e libris Aristotelis de physico auditu;
- 3) Selectae conclusiones e libris Aristotelis de ortu, interitu ac elementis;
- 4) Selectae conclusiones e libris Aristotelis de mundo, coelo et meteoris;
- 5) Selectae conclusiones philosophicae e libris Aristotelis de anima;
- 6) Selectae conclusiones philosophicae e libris metaphysicorum Aristotelis.

Plenus titulus libri, de quo hic agitur, sequens est: *Philosophia curiosa seu quaestiones et conclusiones curiosae de universa Aristotelis philosophia ad genium et ingenium huius saeculi formatae et propositae per A. Tylkowski e Soc. Jesu, theologum et philosophiae professorem in Varsaviensi Collegio eiusdem Societatis. Varsaviae 1669.*

V. Doctrina in *Philosophiae curiosae* compedio ex a. 1669 contenta tamquam medio in eius evolutione stadio **generaliter spectata:**

Textus ille in quinque dividitur partes, quae sunt: logica, physica in duabus partibus (generalis et particularis), psychologia et metaphysica, quae omnes adiectivo „curiosa” insignantur. Doctrina similiter exponitur modo in singulis partibus, id est per theses (asserta) et quaestiones (interrogationes), quae tamen thesibus earunque contento non adaequant, sed earum particulam quandam exhibent et quidem in forma aliquatenus insolita attentionem curiositatemque legentis sponte excitante.

Singulae partes non eiusdem sunt extensionis. Diversificantur etiam thesum ac quaestionum numero. Nempe: Logica 40 paginas numerat cum 30 thesibus-quaestionibus, Physica I – 81 paginas cum 36 problematis, Physica II – 60 paginas et 24 problemata, psychologia – 76 paginas et 53 problemata, Metaphysica – 38 paginas et 20 problemata. Quo e conspectu manifestum est Physicae et Psychologiae amplissimam datam esse considerationem, minimam vero metaphysicae et non multo maiorem Logicae.

Philosophiae curiosae doctrina a traditionali huius temporis scholastica multum non recedit, quae vg. in duobus sibi contemporaneis operibus continetur, scl. A. Q. Krasnodębski SJ et Th. Młodzianowski SJ sub titulis: *Philosophia Aristotelis explicata* et *Praelectiones philosophicae*. Ad minimum ita est in philosophico Tylkowski compendio ex 1669 anno seu in medio evolutionis stadio *Philosophiae curiosae*. Tota quanta differentia inter Tylkowski philosophiam memoratorumque eius confratrum formalis est potissimum naturae, in specifica consistit forma ac methodo seu in illa philosophandi „curiositate” in ipso libri titulo annuntiata. Ex quo fluit popularis scribendi modus sine scientifico apparatu, symbolica locutio imaginibus, exemplis, comparationibus referta, quae ad experientiam sensumque communem recurrit curatque utilis esse et proficia in vita cotidiana. Quare *Philosophia curiosa* nequit esse manualis pro studentibus textus sicut scripta cum ea comparata (Krasnodębski et Młodzianowski), quae linguam scientificam cum syllogistica argumentatione adhibent.

VI. **Logica curiosa** (30 quaestiones in 40 paginis):

Generale eius argumentum tribus constituitur mentis operationibus, e quibus conceptus-ideae, iudicia et ratiocinia-discursus oriuntur. Non differt ergo in suis essentialibus a philosophiae scholasticae logica traditione. Singulae operationes explicatae sunt quoad suas leges praemissis propaedeuticis quaestionibus de scientiae et logicae natura deque earum ad alios cognitionis fontes relatione nec non modo isto tempore cummuniter recepto quoque metaphysica quaedam themata sunt adiuncta.

Cognoscitiva certitudo, etiam scientifica, Tylkowski opinante non semper indiget demonstratione, potest enim esse per se immediate evidens. Veram scientiam Aristotelis philosophiam dixit praemisso evolutionis scientiae conspectu. Analogice ad Th. Młodzianowski SJ, suum contemporaneum, logicam concipit ad instar cuiusdam artis, quae est magis practica, quam theoretica scientia seu practico-speculativa, cuius obiectum non est veritatis cognitio, sed cognitionis eiusque actuum rectitudo. Non est scientia realis – criteriologia, sed formalis – dialectica. Eius est mentis operationes scientiasque dirigere, ut sint rectae. Ideo

logicae notitia utilis est omni homini, facilitat ac prolongat vitam. Omnes logicae leges, eius principia et axiomata sicut et ethicae normae valorem habent universalem pro omni tempore et loco nemine excepto.

De scientiae et logicae obiecto agens distinguit Tylkowski triplicem eius speciem: obiectum materiale, formale et attributionis tamquam principale obiecti formalis constitutivum, ideo maximi momenti in cognitionis processu. Haec ultima obiecti species specifica est pro ipso. In cognitionis evolutione abstractioni et distinctioni magnas tribuit partes. Prima conceptuum universalium formationi inservit, altera cognitionis claritati per obiecti partium cognitionem.

In capitulo de prima mentis operatione sublineatum est momentum idealium universalium in dupli earum genere, prout sunt universalia directa et reflexa, praedicamenta – entis categoriae (decem: substantia et novem accidentia) et praedicabilia – cognoscendi modi (quinque: genus, species, differentia specifica, proprium, accidens logicum) seu universalia metaphysica et logica, generales modi essendi et praedicandi. Tale est unum metaphysicum insertum in logicis illius temporis textibus, cui et alia accedunt metaphysica themata, scl. de entis notione ac de relationis categoria potissimum.

Tylkowski analogiam conceptus entis non agnoscit, sed est pro ipso summum genus univoce praedicabile de Deo et creaturis, de substantia et accidentibus. Relationis quaestionem ad mentem Francisci Suárez et modalismi ontologici explicat. Relationes inter entia completa collocat, non inter eorum interna constitutiva. Non distinguuntur realiter a suis subiectis et fundamentis. Possunt esse transcendentales, essentials, vigentes inter causas earumque effectus et praedicamentales relationes, accidentales, a suo termino dependentes sicut vg. similitudo. Aliae sunt unilaterales (inter mundum et Deum Creatorem), aliae mutuae, bilaterales (inter creatureas).

E veritatis in cognitione problematica vocum quaestio seu locutionis scripturaeque terminorum mota est. Veritas cognoscitiva primario in iudicio et enuntiatione residet, de obiectis praedicatur secundario. Suam veritatem etiam dicta de futuris contingentibus habent tam absolutis quam conditionatis (futurilibus).

Ratiocinium definitum est: „enuntiatio unam sententiam ex alia inferens”. Perfecta eius forma est syllogismus duabus praemissis unaque conclusione constans, varias figuras modosque inducens. Ad eius valorem rectitudinemque consequentia est necessaria seu conclusionis vel consequentis profluentia e praemissis vel antecedente. Praemonet Auctor a sophismatibus seu fallacibus ratiocinandi modis. Scientiam cum fide comparat considerans eas ut diversos cognitionis fontes sibi non repugnantes, quae pacifice secum cooperari possunt. Possibilis est fides in Deum ac de Deo scientia.

„Curiositates” Tylkowski obici solitae in eius logica fere non dantur, saltem reales. In aliquot simulatis pureque verbalibus vera contexta sunt problemata investigatione digna.

VII. **Physica curiosa** – pars I: generalis.

Cuius obiectum sunt „Selectae conclusiones ex Aristotelis libris de physico auditu” in 36 quaestionibus et 81 paginis expositae. Generaliter loquendo agitur hic de corpore naturali eiusque structura et quidem modaliter concepta ad Suarezii mentem, de relativis entis categoriis etiam modaliter conceptis, de corporis dynamismo seu eius quaternali causalitate (materiali, formali, efficienti, finali) non excepta divina causalitate, de corporum mutabilitate substantiali et accidentalis, de sic dictis elementis seu simplicibus corporum constitutivis variisque eorum combinationibus in viventibus et anorganicis, demum de motu locali (spontaneo ac mechanico) eiusque causis atque cum loco ac tempore nexibus.

„Physica curiosa” doctrinaliter multum non differt ab aristotelico-scholastica physica in aliis scriptis promulgata. Specificum eius est modalismus ontologicus seu modorum introductio in corporum constitutionem inter constitutiva eorum elementa (materiam et formam, essentiam et existentiam, substantiam et accidentia) seu suareziana scholasticae conceptio. Alterum eius specificum est tractatio in capitulo de causalitate corporali etiam divinae activitatis erga mundum a Deo creatum in eius continua conservatione in essendo atque cum eius actionibus cooperatione.

In particulari: ad structuram corporis explicandam solus aristotelicus hylemorphismus (materiae et formae coniunctio) aptus Tylkowski apparuit. Non placuerunt ei veterum conceptiones philosophorum nec atomismi propugnatorum. Materia in eius conceptione est potentia pura, quae realiter non existit nisi in unione cum forma, etsi et propria non careat existentia. Estque forma prior illamque in mutatione amittit, ut aliam suscipere queat. Corpora alia sunt naturalia, per se una, alia artefacta, accidentaliter adunata qua corporum aggregationes. In causalitatis campo reiecta est actio in distans qua in se contradictoria, similiter dynamismus physicus tam numerorum (contra Pitagoram) quam verborum (contra Paracelsum) atque mutua causalitas.

Tylkowski fortiter magiam grassantesque tunc varias superstitiones impugnat. Discremen agnoscit inter vires activitatesque terrestres et coelestes (corporum coelestium). Finales brutorum actiones extollit instinctu eorum moderatas. Possibilem putat corporum compenetracionem (duo corpora in uno loco) et multilocationem (unum corpus in pluribus locis), sed sola Dei virtute, vacuumque spatium, non vero infini-

tam magnitudinem materialem. De divino concursu cum creaturarum actionibus cooperativo postulat, ne respectu hominum per modum sit praedeterminationis physicae utpote cum libertate incompatibilis.

Quantitas continua ipso opinante indivisibilibus elementis non componitur, sed extensis, ulterius in infinitum divisibilibus. In mundi aeternitate (creatione ab aeterno) non est repugnantia, etsi plura ei obstant. Motus localis ut realitas fluens seu per diversa loca transiens nequit instantaneus esse, in uno momento unoque loco perfectus. Tales sunt mutationes substantiales et Dei actiones (creatio). E motu locali impetus-impulsus resultat tamquam qualitas ad ulterius movendum habilitans. Attamen „perpetuum mobile” non est reale nec possibile.

VIII. Physica curiosa – pars II: particularis – in 24 quaestionibus et 60 paginis Aristotelis textum „De ortu, interitu et elementis” commentans.

Quaestiones in hac altera physicae parte consideratae non sunt omnino aliae et diversae ab in physica generali motis, sed valde affines similesque, dicta iam antea iterantes, ut accuratius explicentur. Talis scribendi modus in aliis etiam Tylkowski scriptis observatur.

In generali problematum dispositione sequentia indicari possunt: corporum mutabilitas (substantialis accidentalisque), eorum activitas, proprietates, elementa constitutiva, corporum motus et quies.

In particulari: 1) Mutatio substantialis tres induit species qua ortus, interitus (nativitas et mors) atque unius in aliud permutatio, in qua alchemica perlucet persuasio de possibilitate auri in permutationum processu acquirendi. In corruptionis putredinisque casu autogenesis seu vivipartus admittitur – autonoma vermium generatio, ex qua pestilentiae oriri creditum est illo tempore etiam in philosophia.

2) Mutatio accidentalis in quantitatibus qualitatibus categoria perficitur, quatenus quantitas accrescit vel minuitur, fit maior vel minor (augmentum, crescentia et detrimentum, diminutio), qualitas vero (calor, color, lumen) in sua intensitate mutatur, varios assumit gradus. Qualitativa mutatio potest esse perfectiva vel corruptiva, qualitatem intensificans aut eam debilitans.

3) Corporis activitas triplici progredi potest via: vel quoad similitudinem vel iuxta contrarietatem vel per reactionem resistantiae vi.

4) Inter corporis proprietates indicatae sunt: raritas et densitas (rarefactio et condensatio) atque gravitas et levitas. Iunctim cum gravitate etiam gravitationis phaenomenon explicatum est quod varias induit formas in aere et in aqua.

5) Plus attentionis tributum est sic dictis elementis seu corporum internis principiis, quibus constituuntur. Concipiuntur illa ut corpuscula

simplicia, in alia minora insolubilia. Ad Aristotelis mentem quattuor sunt elementa res corporales componentia, et quidem hierarchice ordinata secundum gravitatis gradum: ignis, aér, aqua, terra etiam proprietatibus a se distincta (caliditas, humiditas, frigiditas, siccitas). Unumquodque elementum propriam habet sphaeram elementarem seu circumdans spatium. Distincta est terra qua elementum constitutivum et qua terraqueus orbis. In hoc altero sensu mobilis est dicta non data tamen explicatione, quomodo id fiat. Data est etiam alia constitutionis corporalis versio a chimicis excogitata, quam sal, sulphur mercuriumque efficiunt tamquam motionum principia – ita appellata sunt. Insuper elementorum mixtiones diversificatae sunt in viventibus et anorganicis nec non in terrae superficie et sub terra, ubi metalla aliaque fossilia oriuntur (aurum, argentum, cuprum, plumbum). In hoc capitulo humana quoque temperamenta commemorata sunt seu variae naturales ingenii humani formae (cholericus, sanguiniclus, phlegmaticus, melancholicus).

6) Considerata demum sunt corpora in motus quietisve statu. Motus alias est naturalis, spontaneus, alias artificialis, mechanicus, vi externa evocatus. In quo perficiendo variae participes sunt machinae seu apparatus arte humanae producti ad corporales vires activitatesque augendas.

Physica particularis complet ergo generalem, sed etiam quaestiones eius non semel iterat. Est minus philosophica quam illa. Saepe ad experientiam provocat, ex qua sua argumenta haurit sicut et e communi sensu. Utitur insuper biblico-theologicis argumentis, potissimum in divagationibus de imaginariis spatiis ac de coelorum motibus.

E curiositatibus realibus notatus est superius vermium vivipartus (partura, autogenesis) – spontanea eorum e putredine partitudo.

IX. **Psychologia curiosa** (antropologia) – in 53 quaestionibus et 76 paginis investigata.

Quoad extensionem in secundo ponitur loco post physicam, extensior est logica et metaphysica. In traditionali philosophiae scholasticae disciplinarum partitione non invenitur qua separatum segmentum. Doctrina sua partim ad physicam, partim ad metaphysicam pertinet.

Tractatur autem in ea tum de anima in genere tum de anima humana rationali in specie. Anima generatim intellecta principium est vitae motusque immanentis in omnibus viventibus (plantis, animalibus brutis, hominibus) induendo in eis varias animae species: vegetativae, sensitivae et rationalis animae. Ulterius dicitur de eius potentissimis facultatibus et functionibus vegetativis sensitivisque (de sensibus externis et internis), immo et de vere multis quaestionibus, quae nunc ad alias non philosophicas pertinent scientias ut biologia, anatomia, physiologia, medicina aliaeque.

Anima vegetativa tribus functionibus patrocinatur: nutritioni, incremento et generationi, seu origini viventis e vivente in naturae similitudinem. Anima sensitiva per quinque sensus externos operatur (visus, auditus, odoratus, gustus, tactus) et quattuor internos (sensus communis, phantasia, vis aestimativa-instinctus et memoria). Una est in corpore anima. Operatur per se ipsam, etsi facultates habeat. In homine indivisibilis est, in aliis viventibus divisibilis. Non omnia corporis elementa vivificat. Vita carent sanguis, lac, adeps-pinguedo, ossa, dentes. Sanguis est in corpore, sed cum illo non miscetur. E sanguine sic dicti „spiritus vitales seu animales” oriuntur in animalium operationibus participantes causantesque nonnumquam anormales affectiones.

Anima rationalis una est in homine, tota in toto corpore et in omni eius parte. Virtualiter in se continet animas inferiores, vegetativam ac sensitivam. Est spiritualis (immaterialis) immortalisque. Tres habet facultates: memoriam, intellectum et voluntatem, memoria tamen realiter ab intellectu non differt. Voluntas humana libertate gaudet (exercitii et specificationis), cui naturales actiones non subiacent, quia necessario peraguntur. Libertatis exercitiae (liberarum actionum) fructus sunt habitus boni vel mali, operativae consuetudines, virtutes vel vitia, ad ulteriora opera incitantes et illa facilitantes.

Psychologia Tylkowski essentialiter non differt a scholastica psychologia, saltem in rationali parte, sed adiecta est argumentis ex experientia decerpitis.

X. Metaphysica curiosa (ontologia theologia naturalis)

Tertiam philosophiae scholasticae partem exponit estque respectu ceterarum philosophiae curiosae partium brevissima viginti quaestioni bus constans in 38 paginis consideratis. In sua tamen problematica sat complexa est ac diversificata, quatenus ex parte est ontologica, angelologica et theologica; quarum ultima quattuor continent quaestiones, prima – quinque, media vero undecim.

In ontologica parte de ente qua tali tractatur una cum eius proprietatis: uno, vero, bono, de entis essentia et existentia realiter non diversificatis, de eius subsistentia in supposito vel persona, de incommunabilitate eorum ad extra atque de rationis ente in sola mente seu cognitione existente.

Maxime extensa metaphysicae curiosae pars est de sic dictis „intelligentiis” seu spiritibus incorporeis, angelis bonis et malis, de eorum existentia, natura, facultatibus, activitate, influxu in homines et materiales eventus. Quorum existentiam praesertim coeli arguunt cum suis ordinatis regularibusque motibus, qui ab intelligentibus entibus

dirigi debeant. Ad hoc munus explendum illae scilicet intelligentiae ab Aristotele excogitatae sunt et a scholastica receptae. Aliae quoque rationes earum realitatem persuadent.

Tylkowski opinante angeli a Deo sunt creati ante mundi creationem. Praediti sunt intellectu, voluntate atque agendi vi, sed limitatae virtutis. Sicut homines suos angelos custodes habent, ita et stellae; quaelibet earum angelum habet tutorem motoremque, qui orbitales eius motus curat. Etiam in homines eorumque actiones influere possunt, quos numero suo superant. Diversificantur in speciebus. In decisionibus suis bonis vel malis sunt mutabiles, in quo fiducialis coniectura latere videtur de daemonum reconciliationis cum Deo possibilitate de possibili eorum conversione ad Deum per revocationem pristinae suae rebellionis. Sicut suum velle, ita et commorationem mutare possunt migrando de loco in locum. In multis locis simultanee esse nequeunt, sed in uno loco plures esse possunt. Unus diabolus nequit plures simul homines occupare et possidere.

Insuper angeli, boni et mali, corpora movere possunt, terrae motus, tempestates et procellas excitare nec non pluvias in spatio finito, non autem in toto orbe. Pariter morbos debilitatesque inducere, fallacias in sensibus gignere, externam hominis speciem mutare in brutam. Liberas operationes cum certitudine non cognoscunt, sed probabiliter. Cogere homines nequeunt, sed solummodo inspirations dare bonas malasve.

Metaphysica theologica non solum theologiam naturalem praesentat, sed etiam theologiae dogmaticae quaedam elementa in revelatione divina innixa. Tractatur ergo primum de Dei existentia, natura attributisque, in quantum solo rationis lumine cognoscibilia sunt, deinde de Deo fidei prout est Trinitas Personarum, quam pagani etiam philosophi, Plato et Aristoteles, agnoscebant vel saltem praesentiebant. Argumenta Dei existentiam suadentia atheismi possibilitati factoque non obstant. Nostra cognitio de Deo melius fundata est quam ea de angelorum existentia. Natura divina vero cognitioni humanae fere inaccessibilis est; tutius igitur de Deo dicitur negative quam positive, qualis non sit quam qualis sit seu in expressionibus cum negationibus: immutabilis, immensus, infinitus, immortalis, incomprehensibilis...

Deus certissime non est ens materiale, sed spirituale, simplicissimum, perfectissimum, omnipotens, omnipraesens, aeternum, vivens atque liberum, beneficum, omnium extra Ipsum fons, sine successione temporanea. Est semper! Dei infinitas in se omnes Eius proprietates continet, quae ad illam reduci possunt Personarum Trinitate non excepta. Asserta sua Tylkowski geometricis comprobat conclusionibus e lineae infinitate deductis.

XI. Curiositates – absurditates – facetiae – insolentiae – ridiculitates – singularitates – mirabiliaque in „Philosophia curiosa” data:

Quarum aliae pure verbales sunt, aliae aliquatenus reales, sed cum aliis istius temporis philosophis communes evolutionis scientificae statui debitae. Talis erat persuasio de spiritibus animalibus seu vitalibus in sanguine praesentibus et in corpore peregrinantibus, e carnis frusto oriundis qua variorum phaenomenorum vitalium instrumentis. Similiter persuasio de materiae viriumque diversitate in terrestribus et coelestibus corporibus deque coelorum per sic dictas intelligentias seu angelos tutores motoresque motione. Alchymica quoque persuasio de metallorum permutatione, de eorum in terrae profundo generatione per vim formaticem ac de eorum crescentia e particulis in terra seminatis. Pariterque persuasio de vermium autogenesi-vivipartu ex putredine.

Quaedam „ridiculitates” ipsi propriae videntur: de senis iuvenescencia, de novis dentibus in senectute acceptis, de refrigeratione per calorem ignemque, de satiendi possibilitate solo odore, de ovis necatione comedioneque ipsi benefica (fidei lumine), de magarum combustione iustifica, in quantum daemoniorum sunt instrumenta.

Proportionaliter ad totum textum discussaque problemata non sunt multae, non excedunt decimam eius partem. Attendendus est etiam et praeprimis earum finis, qui non est facetiarum qua talium creatio seu propter solam facietationem, sed methodologicus – legentium curiositatis excitatio stimulatioque ingenii humani ad libri „Philosophia curiosa” lecturam studiumque. Quo spectato Tylkowski elucubratio – curiositatum eius ratione – ex toto inepta proclamari nequit nec scientificus eius valor in dubium vocari. Hisce omnibus quae in hodiernae scientiarum evolutionis luce iure ei obici possunt non obstantibus, etsi praesentis temporis scientificis normis methodicisque exigentiis passim certe non adaequet, pro suis saltem temporibus exiguae intellectualis culturae vere utilis dicenda est aptaque ad animos plurimis in quaestionibus aliunde non notis informandos ac in moderato intellectuali criticismo efformando efficax contra non paucas superstitiones illo tempore grassantes variaque scientifica praeiudicia christiano homine sobriaque mente indigna, immo et non parum sive in privata vita sive in sociali contubernio damnosa. Hodie quoque huius libri lectura non videtur tempus otiose inutiliterque perditum homini linguae latinae perito ac philosophicis problematibus non alieno.

Dissertationis recapitulatio

Curiositates in nostri Auctoris philosophia praesentes non obstant, quin illa consueta agnoscatur philosophia scholastica in thomistico-suareziana versione, prout saeculo XVII in Societatis Jesu scholis in Polonia docebatur. En praecipuae eius notae characteristicae ipsi specificae; imprimis arcta eius cum Aristotelis textibus connexio cum multis ad illos referentiis, etsi ipsorum commentarium dici nequeat; deinde non

accurata inter philosophica et theologica themata disiunctio, quo fit, ut in mere naturalibus problematibus explicandis seu probandis non raro argumenta sive exempla adhibeantur a divina desumpta revelatione; demum narrandi modus exponendique susceptum problema popularis ac symbolicus saepe ad imaginationem, sensum communem consuetudinesque hominum provocans – hinc sui generis empirismus cum apriorica iunctus argumentatione, quae tamen numquam syllogisticam induit formam; denique frequentissimus ad auctoritates recursus omnium temporum nationumque non solum stricte philosophicas, sed ex omnibus culturae humanae activitatisque campis ac speciebus, quod eclecticum philosophandi modum praenuntiat, qui in posterioribus philosophorum generationibus invaluit. Omnia frequentius ad tres auctores cum suis operibus provocat Tylkowski: ad Aristotelem, S. Thomam Aquinatem et S. Augustinum episcopum Tagastensem. Ad Suárez aperte non refertur, etsi modalismum eius ontologicum profitetur. Terminologia eius latina est abundissima, enuntiationes doctrinales non semel iterantur, quod in minus haberi potest, etsi in Auctoris mente lectoris memoriae succurrere deberet.

Breviter: Philosophia in libro *Philosophia curiosa* contenta quoad doctrinam est scholastica, sed non in modo eam exponendi – deest ei argumentatio syllogistica. Insuper consuetam in philosophicis disciplinis formam non habet, proinde omnisciencia potius est dicenda omniumque scientiarum encyclopaedia.

Omnibus supra dictis consideratis attentio Tylkowski eiusque philosophiae tributa sive in libro nostro a. 1986 publici iuris facto, sive in hac eius synthesi omnino iustificata appareat, immo optandum est, ut auctor ipse ipsiusque opus in clariore luce melioreque aestimatione abhinc habeatur.

Franciszek BARGIEŁ SJ

WOJCIECH TYLKOWSKI SJ (1624-1695) I JEGO „PHILOSOPHIA CURIOSA” (1669)

Jest to sprawozdanie z publikacji o Tylkowskim i jego *Filozofii zajmującej* (*Philosophia curiosa*) w zarysie, wydanej w 1986 r. w Krakowie przez Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego pod tytułem: *Wojciech Tylkowski SJ i jego „Philosophia curiosa” z 1669 r.* Książka liczy 197 stronic formatu A5.